

בין חלב הכסלים ובין חלב הכליות החילוק והדמיון

תקציר

ובפשוטו דבר זה נראה שנוי במחלוקת ראשונים.

(ח) והוא מה שנחלקו רש”י והרמב”ן בסיבת איסור חלב הטחול האם מחמת חיבורו לחלב האסור, או מחמת שטבעו דומה לחלב האסור.

(ט) אך נראה דלקושטא גם הרמב”ן מודה שהמחבר לחלב כחלב, אלא שבטחול אסרו מטעם קודם ועדיף.

(י) וקם החילוק על מקומו לכו”ע תוך הכסלים מותר שאין לו חיבור לטמא, ובתוך הכליות יש סברא לאסור מחמת שיש לו חיבור דרך פי הכליה לחלב הטמא.

(יא) ונבין לתרץ על ידי שנחקר מה משפט בנין החיבור האוסר בחלב טמא בעלמא, האם יש לחיבור ‘כח ניתוק’ מחיבור אחר להצמידו לטמא. א”ד לא מצאנו בו אלא כח חיבור לחוד, אבל כח עקירה מחיבור אחר להצמידו לטמא אין בו.

(יב) ונבין כי זו נקודת הפלוגתא, דהמכשיר חלב שבכוליא סבר שאין בחיבור כח עקירה, ואינו אלא ‘מספח נפזרים’, ולכך בכוליא שחלב אחוז בתוכה, חיבור חוץ אינו עוקר את החיבור פנים, ובהתירא קאי.

(יג) ומאן דאסר סבר שבכל מקום בא כח החיבור כעוקר, שיש בו כח לעקור מחיבור אחר ולקבוע את חיבורו, וכיון שיש בו כח עקירה, יעקור את את תפיסת ‘תוך כוליא’ ויחבר לחלב טמא דחוץ, ויאסר.

(א) חלב החפוי בתוך בשר הכסלים אינו נאסר על אף שיש בו את כל סימני החלב. משום שאמרה תורה ‘על’ הכסלים ולא ‘תוך’ כסלים.

(ב) בחלב המחופה ומונח בתוך הכליות נחלקו בגמרא. מאן דהתיר סבר ‘אשר עליהן’ לדרוש לאסור רק ‘על’ הכליות ולא ‘בתוכן’.

(ג) ובנקודת הפלוגתא בחילוק העמדת הילפותא פירשו הראשונים דהפסוק של כליות שונה אחר שבו אין צורך ללמדנו שמקטירים מה שבתוכו, דבלא”ה הוא קרב אגב הכליות, וי”ל שלכך הוזכר רק החלב המונח למעלה, ולא באו למעט את התוך. משא”כ בכסלים אם איתא שנאסר התוך היו צריכים ללמד את דינו.

(ד) אמנם מה חילוק הסברא בין ‘תוך’ כסלים ובין ‘תוך’ כליות ששניהם ‘תוך’ ומ”מ זה אסור וזה מותר, לא פירשו.

(ה) והוא צ”ב שהרי היתר תוך יש בו סברא, דאיסור חלב הוא על ‘הנפרד’ והמונח ‘בתוך’ אינו נפרד, ומה בין תוך זה לתוך זה.

(ו) ואפשר לחלק פשוט שבשר הכסלים סוגר על החלב באופן מוחלט, משא”כ הכליות מותרות לחלב שבתוכן חיבור על החלב האסור שבחוץ דרך פיהם.

(ז) אלא שזה בנוי על המושכל שהמחבר לחלב - חלב.

שיטת הגמרא בחלב שבתוך הכליות לעומת החלב שבתוך הכסלים

(א) אמרו בגמרא (צ”ג ע”א) משמיה דשמואל דחלב שהבשר חופה אותו מותר באכילה, דכאשר למדנו בתורה לאסור חלב מאמרו ‘אשר על הכסלים’, אתה למד שאין דין חלב אלא באותו חלב הנמצא ‘על’ הכסלים ולא בחלב הנמצא ‘בתוך’ הכסלים. ועל דין זה לא נמצא חולק.

ופירשו הראשונים (תוס’, רשב”א) דבחלב זה שבתוך הכסלים יש את כל סימני החלב, שהוא ‘תותב’ ‘קרום’ ‘ונקלף’, ואעפ”כ באנו להתירו. דאם תאמר שאין בו סימני חלב, א”כ תיפול”ל שאין בו סיבת איסור וא”צ ‘למעט’ משום שאינו ‘על’ הכסלים.

לעומת החלב הבלוע בכסלים שהוא מותר בלי חולק, בחלב הבלוע בכליות מצאנו נידון ומחלוקת. דנחלקו בו בגמרא (רבא

ורבי יוחנן לעומת רב אסי, ואף להלכה נחלקו בו הראשונים לשני מחנות (רש”י והר”ה ובעל התרומות פסקו לאיסור, והשאלות והרי”ף והרמב”ם פסקו להיתר).

וסברת ההיתר ברורה, דכשם שדרשנו ‘על הכסלים’ ולא תוך הכסלים, כך יש לנו לדרוש את האמור בתורה ‘את שתי הכליות ואת החלב אשר עליהן’ למעט שלא נאסר אלא החלב ‘אשר עליהן’ ולא החלב שבתוכן.

וסברת רבא ורבי יוחנן שהיו משרשים אחר חלב זה ליטול כולו לא התפרשה בגמרא, מאי שנא חלב זה שבתוך הכליות שהוא אסור מחלב הכסלים שהוא מותר.

ובנקודת החילוק שבילפוטא כבר עמדו הראשונים (רשב”א בחידושים כאן ובתוה”ב ש”ג ב”ג, והר”ן עהרי”ף כאן) ופירשו דחלב תוך הכליות היה עולה ע”ג המזבח בלא”ה גם אם לא היה בו דין חלב, מחמת שהוא חלק מהכליות, וא”כ כאשר בא הפסוק לרבות את אשר על הכליות להקטרה אין לראות זאת כבא למעט את ‘תוך הכליות’, דאין תימה ממה שאמרו ‘אשר עליהן’ ולא אמרו ואת כל החלב, שהרי תוך הכליות כבר היה ידוע להקטרה במה שאמרו להקטיר עצמם של כליות, דזה מתפרש כמות שהוא עם מה שבתוכן, ובאו להוסיף עליו מחמת שהמונח עליו הוא החלק שעדיין לא ידענו.

אבל חלב שתוך הכסלים אינו עולה ע”ג המזבח, ואי ס”ד שהוא אסור היה הפסוק אומר ואת חלב הכסלים, ומ”ט חילק ואמר אשר ‘על’ הכסלים, ש”מ שבאנו למעט את ‘תוך’ הכסלים.^א

חילוק הסברא בין תוך הכסלים ובין תוך הכליות

(ב) אמנם עד כאן לא דיברו הראשונים אלא לענין דקדוק הילפוטא, אבל בחילוק הסברא לא גילו לנו אורה, ועדיין בחשוכא יתבינן. דכאשר נבא לבחון את תוכן ההלכה המכשירה ‘תוך’ על פי נשמת איסור חלב, נמצא את החילוק בין תוך כסלים ובין תוך כליות עומד בהסתר גדול.

דסברת ההלכה המכשירה ‘תוך’ עולה כולד מולד מעיקר הגדרת החפצא דחלב, שכבר פירשו הראשונים (רמב”ן ויקרא ג’ ט’, רמב”ם פ”ז ממא”ס ה”ח, ועוד) כפי העולה מהגמרא שאסרה תורה את כל ‘הנפרד’, שכאשר ניתנה בהמה לאכילה ניתנה היא עצמה ונטפליה, אבל כל העומד בתוכה והוא ‘נפרד’ שאינו לא עצמה ולא נטפל לה, הוא לא הותר, ולא רק שלא הותר, אלא אף נוסף בו איסור מיוחד שיש בו כרת. ומכאן יצא הדין שחלב טמא אינו סותר אחר שאינו מהודק.

וכלפי זה ובזה שנו את הילפוטא המלמדת לאסור את אשר ‘על’ הכסלים ולא ‘בתוך’ הכסלים, שכל הנתון ‘בתוך’ מקום בפני עצמו וסגור הוא בתוכו, הוא אינו ‘נפרד’, שסגירתו בתיבת בשר חוזרת וקובעת את חיבור טפלותו על אף תבניתו הנפרדת

^א ובאגב נעורר שדברי הרשב”א בחידושים נאמרו כתורה חתומה. דפירש שהתורה לא העמידה את תוך הכסלים להקטרה, וא”כ אם היה דינו ‘אסור באכילה’ היו צריכים לומר ‘חלב הכסלים’.

וזו תימה, שהרי הפרשה כולה מדברת אך ורק על משפט ההקטרה, ואיך יאמרו ‘חלב הכסלים’ אחר שכבר הודיענו הרשב”א שבכלל הקטרה הוא ודאי לא היה. וצ”ע.

כתובת קרום ונקלף. והוא המפורש ברמב”ם (שם) וז”ל ”יש כמו שתי פתילות של חלב בעיקרי המתנים סמוך לראש הירך, כשהבהמה חיה חלב זה נראה במעיים, וכשתמות ידבק בשר בבשר ויתכסה חלב זה ואינו נראה עד שיתפרק הבשר מן הבשר, ואעפ”כ הרי זה אסור. שאין זה חלב שהבשר חופה אותו, וכל מקום שתמצא בו החלב תחת הבשר והבשר מקיף אותו מכל סביביו ולא יראה עד שיקרע הבשר הרי זה מותר”.

ואחר שמצד אחד בינת יסוד הסברא המתירה את המונח ’בתוך’ זה מחמת העדר ההפרדה הנולד מכך שהחפצא מונח ’בתוך’. ומצד שני אנו מוצאים חילוק בין בנין הילפותא המורה לנו (לשיטת ר”י ורבא) שלא להשוות בין הדברים, ולאסור את הבלוע בכליות על אף שהוא מונח ’בתוך’, ודאי מוטל עלינו לברר ולהעמיד כיצד יתקיימו גדריו ההלכה עם דיני ההלכה, דמחד משפט החלב בא לאסור את ’הנפרד’, ומאידך מוכרע לנו שהמוקף ’בתוך’ אינו ’נפרד’, ומצד שלישי אנו מוצאים בלוע ’בתוך’ שהוא כן מוגדר נפרד. והוא פלאי.

נידון הראשונים על איסור חלב היורד על ’המחובר’ לחלב

ג) והתפיסה הפשוטה רואה תשובה ברורה במה שנראה חילוק הניכר לעין בין תוך כסלים ובין תוך כליות, שהחלב שבתוך הכסלים בלוע ומוקף במוחלט, ואין בו פתח חיבור לחלב טמא, ואילו החלב שבתוך הכליות, אע”פ שהוא ’בתוך’ הכליות, מ”מ דרך הפתח יש לו ’חיבור’ לחלב טמא. ומעתה נבין כי זה גופא הנקודה העומדת בעין הפלוגתא, דסברת האיסור היא שמידה כזו אינה ’תוך’, דחיבורו לחלב ’נפרד’ מפקיע ממנו את הגדרתו כתוך, ואילו סברת ההיתר היא לראות בדבר בחינת ’תוך’ על אף החיבור.

אלא שלכאורה תפיסה זו שנויה במחלוקת ראשונים, דתפיסה זו נשענת על המושכל שהמחובר לחלב ראוי לקבל דיני חלב מחמת חיבורו. ודבר זה מקופיא נראה כעומד במחלוקת ראשונים. דחלב הטחול לא נזכר בתורה לאיסור, ופירש בה רש”י (צ”ג ע”א ד”ה חות ביה. וכן בד”ה אמאי. ובהערות שבדפוס”ח שם בהוספה מכת”י) דיסוד האיסור מחמת שחלב זה ’מחובר’ לחלב האסור. ובמרדכי (תרכ”ג) הוסיף בחידוד הדברים.

ובדומה לה כתב רש”י בעוד חלבים, בחלב שעל הדקין (מ”ט ע”ב ד”ה חלב שעל הדקין) וכן בחלב שעל המסס ובית הכסות (צ”ג ע”א ד”ה המסס), שגם הם נאסרים לא מחמת תבנית עצמם אלא מחמת שהם מחוברים לחלב האסור.

ולעומת זאת ידועים דברי הרמב”ן (שם) דפירש שהחלב הוא ’הנפרד’ אשר עליו קרום ונקלף, והשומן והחלב הם שני מינים החלוקים בעיקר טבעם, וכן בשאר לשונות הגוים שמותיהן חלוקין, וכן ידעו הרופאים בטבעיהם שאין החלב נעשה לעולם סמוך לעור ולא באבר שינוע תמיד ואמרו כי טבע השומן שאינו נפרד מן הבשר בצלעות ובצדדין ובאליה הוא חס ולח, והנפרד מן הבשר כמו אשר על הכליות קר ולח וגס ועבה וקשה להתבשל באצטומכא וממהר לכלות ויוליד לחה לבנה וסותם, ומשום כך כל הנקרא חלב נאסר אע”פ שאינו קרב למזבח כגון החלב אשר על הטחול.

נמצאת דעתו כי חלב הטחול אסור מחמת עצם טיבעו ולא מחמת חיבורו, ומדאסר לה מחמת טיבעו ולא מחמת חיבורו בדברי רש”י, ש”מ דחיבור אינו אסור. ועל פי זה נמצאת סברת רבא ורבי יוחנן אליבא דהרמב”ן עדיין חתומה, מ”ט תוך זה המונח תוך הכליות חלוק במשפטו מאותו תוך המונח בתוך הכסלים.

איסור חלב מחמת 'חיבור' לחלב מוסכם לכל השיטות

ד) אמנם לקושטא נראה שגם דעת הרמב"ן מסכימה לשיטת הראשונים הרואה בחיבור לחלב סיבה לקבל דיני חלב, ואע"פ שאסר הרמב"ן את הטחול מחמת עצם טבעו שהוא מין חלב ולא בשר, עדיין יש קיום גם לשיטתו לאסור גם את המחומר, ומה שלא אסר הרמב"ן את הטחול מחמת 'חיבורו לטמא' וכשיטת הראשונים, היינו מחמת שלשיטתו קיימת סיבה מוקדמת ועדיפה לאיסור, שכבר נאסר הוא מחמת עצם טבעו, ומה לנו לחדש לו איסור מחמת חיבורו אם הוא כבר אסור מחמת עצמם טבעו. אבל אין לנו לראות בדבריו שאינו מקבל את הכח של החיבור לאסור את המחומר לחלב.²

ואחר שאין אנו מוצאים מחלוקת במידה זו, וכו"ע מודו שהמחומר לטמא נתפס בסיבת איסור מחמת חיבורו, שהמחומר לחלב גם הוא חלב, עדיין אנו עומדים במקום הנכון לפתיחת הביאור בחילוק הסברא שבין תוך הכסלים ובין תוך הכליות דסברת השיטה האוסרת היא שמידה כזו של חלב המונח 'בתוך' ויש לו חיבור דרך הפה לחלב 'הנפרד' השוכן בחוץ זה אינו 'תוך', דחיבורו לחלב 'נפרד' מפקיע ממנו את הגדרתו כתוך, ואילו סברת השיטה המתירה היא לראות בדבר בחינת 'תוך' על אף החיבור.

יסוד הפלוגתא האם 'תוך כליות' אסור או מותר

ה) אלא שמעתה נהפכה הקערה, והשיטה המתירה היא השיטה המחודשת וצריכה ביאור, דאחר שבעלמא המחומר לטמא נתפס כחלב טמא, א"כ כשם שבכל מקום חתיכה שאינה 'נפרד' מקבלת דין נפרד מחמת שהיא מחוברת לנפרד, כך גם המונח 'בתוך' - ובמקום אחד הוא מחומר לחלב שאינו בתוך, יגרר הפנימי אחר החיצון להיות כחלב נפרד שאינו בתוך. ויש להבין הן בסברת ההיתר, והן ביסוד הפלוגתא.

ונבין זאת על ידי חקירה בכח החיבור הנוטל את החתיכה שאין לה צורת 'נפרד' אלא שסמוכה היא לחלב וקובעו כחלב, האם חתיכה זו היתה חתיכה ללא הגדרה כלל, לא לטב ולא למוטב, והחיבור לנפרד אינו 'עוקר' ממשפט מוקדם, אלא נוטל חתיכה שאין בה הגדרה, וקובע בה את הגדרתו 'נפרד' מחמת החיבור לנפרד. א"ד אף כח עקירה יש בחיבור זה, דחתיכה זו עמדה בקביעות 'נטפלי' לעיקר הבהמה, וחיבורה לחלק הנפרד עוקר אותה מהגדרת עצמה של בהמה (שירד לה מחמת הטפלות לבהמה) וקובעה בשם 'נפרד'.

ומעתה נבין כי על חקירה זו עומדת נקודת המחלוקת בגמרא, דמאן דהכשיר חלב שבכוליא סבר דלא מצאנו בעלמא שיש בחיבור זה כח 'מלחמה', דאין בכוחו אלא לספח לעצמו חתיכה שאין לה אחיזה הפכית, ולכך המונח 'בתוך' כוליא, שהדבר נתון בתפיסה הפכית של 'תוך' כוליא, זה מתנגד לחיבור חוץ לחלב היושב מבחוץ, ונשאר אינו נפרד אלא חלק מעצמה של בהמה.

ומאן דאסר סבר דבעלמא נמי יפה כח החיבור 'לעקור' את הדבר ממקומו הראשון שהיה 'אחוז' בו כחלק מהבהמה ולחדש בו תואר 'נפרד', דכ"כ יפה כח החיבור לנפרד עד שהוא מעדיף לתפוס את בני מינו להתחבר עמהם יותר מתפיסת חיבורם

² ונגקוט שבין אם איסורו מחמת טבעו בין אם איסורו מחמת חיבורו, סבר הרמב"ן שאינו קרב ע"ג המזבח (וכשיטת היראים), שהרי החליט הרמב"ן באופן מוחלט שחלב הטחול אינו עולה ע"ג מזבח.

לשאינו מינם. ולכך גם כאשר באנו לסתירת הכרעת האחיזה בחלב שבכוליא בין אחיזת תוך כוליא ובין חיבורו לחלב שבחוץ, חיבורו לחלב שבחוץ אלימא ליה וגברה ידו לקבוע את עניינו כחפצא 'נפרד' שכל משפטי חלב בו.